

NAKNADNA RAZMIŠLJANJA O DVA STAKLENA PRIVJESKA U ARHEOLOŠKOM MUZEJU U SPLITU

Nenad Cambi

Prije nekoliko godina obradio sam grupu zanimljivih privjesaka amuleta od žuto-smeđeg, tamnog ili pak plavog stakla koji se čuvaju u Arheološkom muzeju u Splitu.¹ Svi ti amuleti vrlo su srodni, iako su u ikonografskom pogledu dosta različiti, a motivi su poganskog, židovskog ili kršćanskog sadržaja.² Ta grupa amuleta lijevana je u kalupima, a karakterizira ih, osim debelih i dosta grubo izrađenih ušica za vješanje, zadebljani i često nejednoliko široki prsten oboda privjeska. Prikaz je bio izrađen samo na jednoj strani, dok je stražnja strana glatka. Vrlo je vjerojatno da je svim tim privjescima vrlo blisko ili čak identično radioničko porijeklo.

Ovom prigodom želio bih se osvrnuti na probleme ikonografije dvaju prikaza. Te prikaze, naime, u gore navedenom radu nisam uspio protumačiti. Rješenje karaktera prikaza, čini mi se, pridonosi daljnjem poznavanju geneze i kronologije čitave grupe. O tome će, međutim, biti kasnije riječi.

Prvi motiv sačuvao se na dva privjeska od kojih je jedan fragmentiran.³ Radi se, po mojemu mišljenju, o dvije identične kopije izrađene u jednom te istom kalupu. U sredini prednje strane privjeska pojavljuje se jedna ženska figura odjevena u dugu haljinu koja na grudima ima dijagonalni nabor tkanine. Glava žene okrenuta je nadesno, tj. prema svojoj lijevoj ruci. Težina tijela figure je na desnoj nozi, dok je lijeva opuštена. Ruke su joj podignute i lagano savijene u laktovima, a u svakoj ruci nalazi se — kako sam u svom ranijem radu naveo — »po jedan čudni zavijeni predmet«.⁴ Centralni lik žene flankiraju dvije košute prikazane u profilu s glavama okrenutim prema sredini.

U prethodnom radu o tim spomenicima pretpostavio sam da taj motiv najvjerojatnije prikazuje neko božanstvo. Ova je konstatacija osnovana, ali sada smatram da se prikaz u ikonografskom pogledu sasvim precizno može odrediti na osnovi komparacije s freskom u Casa del Poeta tragico u Pompejima (danas u Nacionalnom muzeju u Napulju) na kojoj je prikazano

žrtvovanje Ifigenije u Aulidi.⁵ Ta freska, oslikana u neoklasicističkoj tradiciji, potječe valjda iz I st. n. e.⁶ Na fresci je lijevo od oltara Artemide s likom božice prikazan Agamemnon s pokrivenom glavom, a desno su sluge koje nose голу Ifigeniju. Krajnja figura na desnoj strani je vrač Kalhant s nožem u ruci. U oblacima se pak pojavljuje Artemida s lukom i jedna nimfa koja donosi košutu kao žrtvu u zamjenu za Agamemnonovu kćer. Za tumačenje lika na salonitanskom medaljonu najvažnija je statua na oltaru koja sasvim pouzdano prikazuje Artemidu. Usporedimo li ta dva lika, zapazimo da se radi o istom stavu ruku s dvije baklje koje gore i da mu se do nogu nalaze dvije košute. Očito je da su to bitni atributi i karakteristike prikaza. Razlike su neznatne, a sastoje se u karakteru haljina i stavu nogu. Osim toga, božica na fresci ima kalathos na glavi. Baklje u rukama i košute karakteriziraju Artemidu kao vladaricu zvijeri i božicu mjeseca, upravo onako kako joj se obraća Glasnik u Euripidovoj tragediji: »Zeusa kćeri zvjerima krvnice, što obnoć svjetlo širiš, sipaš nam.«⁷ Prema tome, atributi figure na amuletu od žuto-smeđeg stakla iz Salone prikazuju božicu svjetla u noći i božicu prirode, po svoj prilici Artemidu, isto tako kao što je karakteriziraju isti atributi na fresci iz Pompeja.⁸

Drugi prikaz koji nisam znao protumačiti, dok sam se prvi put bavio tim predmetima jest amulet od plavog stakla.⁹ Amulet je dosta izlizan i zbog toga mi se činilo da je prikaz vrlo teško protumačiti. To nisam ni pokušavao, iako se uz rub privjeska nalaze čak i slova, očito ostatak legende. Pažljivijim promatranjem, međutim, ipak se može doći do prilično pouzdanog objašnjenja motiva. Na sredini prednje strane privjeska prikazana je ljudska figura koja, čini se, sjedi na jednom dosta uskom postamentu s rukama među nogama. Lik je odjeven u dugu haljinu, a na glavi ima visoku šiljatu kukuljicu. Sa strana se nalaze dva visoka predmeta koji, čini se, imaju na vrhu križeve. Kod prethodnog publiciranja usvojio sam Bulićevu pretpostavku da ti predmeti sa strana prikazuju palme koje flankiraju centralni prikaz.¹⁰ Ipak sam se prilikom ponovnog i pažljivijeg promatranja uvjerio kako o palmama ne može biti govora, nego da se radi o visokim kandelabrima s križevima na vrhu poput onih na prikazu na ampuli iz zbirke Serrafian iz Beiruta koja se čuva u Princetonu.¹¹

Što se pak tiče centralnog lika, nema sumnje da se radi o jednoj osobi koja sjedi u monaškoj odjeći s karakterističnom kukuljicom na glavi (ΚΟΥΚΚΟΪΛΛΙΟΥ).

Taj lik i njegov položaj karakterističan je za prikaze stilita, pa vrlo vjerojatno ni ovdje nismo daleko od toga. U tom smislu treba usporediti likove na drugim spomenicima koji pouzdano prikazuju stilita, kao što su, na primjer, dvije stele od bazalta iz Louvrea,¹² zatim dva fragmenta stela iz Damaska,¹³ reljef iz Hame,¹⁴ bazaltni reljef u Berlinu,¹⁵ zatim razna eulogia,¹⁶ pa relikvijar iz Louvrea¹⁷ itd.

Ikonografska zapažanja, po mojemu mišljenju, potvrđuju i ostaci slova. Pažljivim promatranjem sitnih slova u različitom osvjetljenju konstatirao sam da je na lijevoj strani sačuvano samo slovo O, a na desnoj CCYME. Nema nikakve dvojbe da dio natpisa na desnoj strani kruga treba pročitati i dopuniti CYME/ΩN. Što se pak dijela natpisa na lijevoj strani tiče, problematičan je jer ili nije ispisan ili je posve izlizan. Pretpostavljam ipak da

Stakleni privjesak s likom Dijane iz Arheološkog muzeja u Splitu

Stakleni privjesak s likom Dijane iz Arheološkog muzeja u Splitu

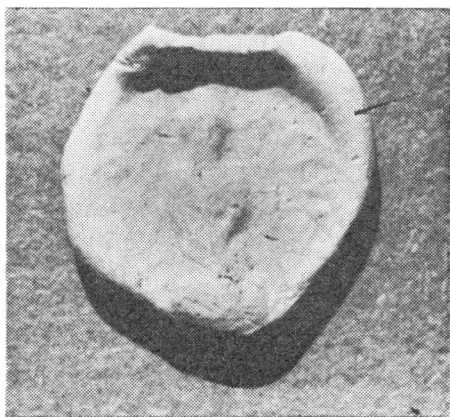

bi ga trebalo dopuniti *API/OC*. Ovo posljednje *C* je prešlo, kako izgleda, na desnu stranu kruga. Očito je, dakle, da i natpis potvrđuje kako je na privjesku bio sv. Simeon Stilit, ali na kojeg se od dva poznata asketa tog imena prikaz odnosi, ne može se pouzdano utvrditi jer su se oba predstavljala na identičan način. Do prihvatljivog rješenja, međutim, može se ipak doći posrednim putem, i o tome će biti niže još riječi.

U mom ranijem radu o tome sam iznio mišljenje da su se ti privjesci izrađivali na istoku u krajevima gdje je bila razvijena produkcija stakla, po svoj prilici u Siriji ili Egiptu.⁴⁸ Problem produkcije tih privjesaka, koji su se očuvali u dosta velikom broju po raznim zbirkama, teško je na zadovoljavajući način riješiti prije nego se svi ti predmeti solidno obrade i publi-

ciraju. Dosad je, naime, vrlo malo njih objavljeno.¹⁹ Kad se svi oni objelodane, tada će možda na osnovi rasprostranjenosti nalaza i raznih drugih indicija biti moguće pobliže locirati mjesto njihove produkcije. Nešto svjetla u problem provenijencije tih privjesaka unosi ipak amulet s prikazom Simeona Stilita. Oba Simeona, naime, živjela su na stupu u Siriji i mjesta njihova trapljenja i askeze postala su još za života objekt štovanja i hodočašća. Nakon smrti starijeg Simeona Stilita oko njegova stupa izgrađena je oko 480. godine hodočasnička crkva i samostan u današnjem Quālāt Semanu.²⁰ Iz Sirije hodočasnici su donosili eulogija, razne uspomene i lampice s uljem, pa je, po mojemu mišljenju, i stakleni privjesak s likom Simeona Stilita morao biti izrađen u blizini mjesta štovanja. S obzirom na spomenutu srodnost svih amuleta i pretpostavku da su svi oni istog radio-ničkog porijekla, moglo bi se možda Siriju smatrati kao mjesto produkcije svih amuleta bez obzira na sadržaj prikaza.

I u pogledu kronologije drugi privjesak donosi neke nove elemente. Prije sam pretpostavljao da je produkcija započela koncem III st. i da je

Stakleni privjesak s likom Simeona iz Arheološkog muzeja u Splitu

već u IV st. završila.²¹ Nema sumnje, međutim, da je, nakon gore navedene ikonografske interpretacije, izrađivanje takvih privjesaka trajalo mnogo duže nego što sam to prije vjerovao. Pojava jednog stilita na plavom privjesku pokazuje da su se oni lijevali sasvim sigurno još u V st., ako ne i znatno duže. Simeon Stilit stariji rodio se oko 389. godine, a umro je 24. srpnja 459.²² Mlađi pak Simeon Stilit boravio je na stupu u VI st. (umro je 26. svibnja 592. godine).²³ Koji je od ove dvojice stilita bio prikazan na ovom staklenom amuletu, teško je reći na osnovi prikaza. Ipak, s obzirom na srodnost svih privjesaka, od poganskih do kršćanskih, nije vjerojatno da lik na našem prikazu može predstavljati Simeona mlađeg budući da je

on umro pri samom kraju VI st. To je, naime, već doba kad su se u Dalmaciji odigravale značajne promjene i kad su pred vratima barbarski narodi. Veza s istočnim krajevima morskim putem sigurno nije bila prekinuta, i Salonitanci su mogli odlaziti u hodočašća ali s obzirom na prilike, to ipak nije vjerojatno.

BILJEŠKE

¹ N. Cambi, Neki kasnoantički predmeti od stakla s figuralnim prikazima u Arheološkom muzeju u Splitu, Arheološki vestnik XXV, 1974, str. 139 i d. To je bio referat održan u Ljubljani na simpoziju »Antičko steklo v Jugoslaviji«.

² N. Cambi, o. c., usp. Katalog str. 149 i d.

³ N. Cambi, o. c., sl. 10 i 15. Kat. br. II, 10 i II, 17.

⁴ N. Cambi, o. c., str. 143.

⁵ G. E. Rizzo, La pittura ellenistica romana, Milano 1929, str. 54. Tab. XCVII.

⁶ G. E. Rizzo, l. c.

⁷ Euripid, Ifigenija u Aulidi (prijevod K. Rac), Zagreb 1920, str. 368.

⁸ O Artemidi usp. Roscher, Myth. Lex I, stup. 571 i d. s. v. Artemis.

⁹ N. Cambi, o. c., str. 145, sl. 19. Kat. br. III, 24.

¹⁰ Usp. Bull. dalm. XXVIII, 1905, str. 164, br. 2104.

¹¹ J. Lassus, Images de Stylites, Bull. Ét. Orient. Inst. franc. de Damas 2, 1932, str. 71 i d. Tab. 18.

¹² V. Elbern, Eine früh byzantinische Reliefdarstellung des älteren Symeon Stylites, Jahrb. deutsch. arch. Inst. 80, 1965, str. 282 i d. sl. 2 i 3.

¹³ J. Lassus, o. c., str. 78. Tab. 22, te V. Elbern, o. c., str. 285, sl. 4.

¹⁴ B. Brenk, Spätantike und Frühes Christentum, Berlin 1977. sl. 250, str. 232.

¹⁵ V. Elbern, o. c., str. 280, sl. 1.

¹⁶ V. Elbern, o. c., str. 287, sl. 6; str. 288, sl. 7.

¹⁷ E. Koche de la Ferté, L'antiquité chrétienne au Musée du Louvre, Paris 1958, str. 58 i 108.

¹⁸ N. Cambi, o. c., str. 148.

¹⁹ Prema pismenom saopćenju J. Schwartza upravi Arheološkog muzeja u Splitu iz 1955. godine u raznim zbirkama i muzejima nalazilo se oko 120 takvih privjesaka. Nije mi poznato da li je J. Schwartz ikad objavio tom prigodom najavljenju radnju. Usp. N. Cambi, o. c., str. 148 i bilj. 52.

²⁰ Usp. H. W. Beyer, Der syrische Kirchenbau, Berlin 1925, str. 69 i d. te B. Brenki, o. c., sl. 57, str. 226.

²¹ N. Cambi, o. c., str. 147 i d.

²² Cabrol-Leclercq, Dictionnaire XV, stup. 1697 i d. s. v. Stylites.

²³ Cabrol-Leclercq, Dictionnaire XV, stup. 1703 i d. s. v. Stylites.

CONSIDERATIONS ULTERIEURES SUR DEUX PENDELOQUES EN VERRE DU MUSEE ARCHEOLOGIQUE DE SPLIT

Nenad Cambi

Il y a quelques années, l'auteur a étudié un groupe de pendeloques-amulettes en verre très intéressantes — se trouvant au Musée archéologique de Split et qui sont très proches du point de vue de l'exécution et du style bien que, thématiquement, elles soient de caractères païen, juif ou chrétien. A cette occasion, l'auteur n'a pas réussi à régler le problème de deux représentations et il souhaite y parvenir cette fois-ci.

La première amulette est en verre d'un jaune brun; elle représente une femme qui tient une torche dans chaque main et est flanquée de deux biches. Ce motif se répète sur deux des pendeloques. A des fins d'identification l'auteur rappelle la fresque de la Maison du Poète tragique à Pompéi où l'on voit le sacrifice d'Iphigénie en Aulide. Sur cette représentation se trouve l'autel d'Artémis, avec la statue de la déesse qui ressemble beaucoup au personnage central de ces deux pendeloques; il s'agit probablement de la même divinité. Les attributs mentionnés ci-dessus caractérisent Artémis en tant que déesse de la Lune et souveraine des animaux des forêts, ainsi qu'Euripide la décrit dans sa tragédie d'Iphigénie en Aulide.

Sur une autre pendeloque-amulette, en verre bleu, assez effacée, se trouve une figure humaine qui, semble-t-il, est assise sur une sorte de socle assez étroit, les bras entre les jambes, et qui porte une cape avec capuchon pointu. De chaque côté du personnage, un objet allongé paraissant se terminer, au sommet, par une croix. Du côté gauche de la pendeloque s'est conservée la lettre O et, du côté droit, CCYME. Sans aucun doute l'inscription se rapporte à la représentation centrale et, selon toute vraisemblance, il faut la lire A/I/OC CYME/Ω, de sorte que la dernière lettre du premier mot est passée du côté droit. La représentation iconographique est caractéristique pour les stylites, et l'auteur attire l'attention sur certaines représentations des deux stylites les plus connus, les deux Siméon (stèles du Louvre, de Damas, de Hama, etc...).

Cette dernière amulette apporte une certaine lumière sur la problématique de la production des amulettes en question. Les deux Siméon ont vécu en Syrie et le lieu de leur ascèse est devenu un centre de pèlerinage. De là, les pèlerins ont rapporté certains objets en souvenir de leur voyage dont, en toute probabilité, de telles amulettes avec l'effigie de Siméon — bien que l'auteur ne connaisse aucune autre pièce identique. Il est difficile de supposer que les pendeloques avec l'effigie de cet ascète aient été exécutées quelque part hors de la Syrie.

En ce qui concerne la durée de production de ce genre d'amulettes, l'auteur pense qu'elle s'est prolongée au moins jusqu'à la seconde moitié du V^es. Cela signifie cependant que toutes ces amulettes furent produites au moins durant deux siècles, c'est-à-dire depuis la fin du IIIes. — époque approximative où commence la production. Quant à l'iconographie de la pendeloque elle-même, l'auteur pense qu'il est beaucoup plus probable que le personnage se rapporte à Siméon Stylite l'Ancien.